

اثر بخشی اجتماعی علوم انسانی، دغدغه‌ای جهانی

دکتر یحیی فوزی

جانشین رئیس در امور طرح جامع

اعتلای علوم انسانی معطوف به

بیشرفت کشور

بحث رابطه‌ی علوم انسانی و جامعه یکی از دغدغه‌های مهم امروز عرصه سیاستگذاری علم در ایران امروز است، آمارهای منتشر شده نشان می‌دهد که رشد علمی ایران سرعت بالایی داشته و می‌توانیم بگوییم سهم ایران در تولیدات علمی جهان طی ۲۰ سال گذشته، حدود ۳۸ برابر و طی ۳۰ سال گذشته حدود ۹۵ برابر بوده است و در واقع رتبه‌ی تولید علم در ایران - براساس این شاخص - ۷۰ رتبه افزایش پیدا کرده است. یعنی طی سال ۲۰۰۰ تا ۲۰۱۴، معادل ۷۰ رتبه بالاتر رفته است. و بر اساس پیش‌بینی پایگاه علم‌سنجی «اسکوپوس ایران» در سال ۲۰۱۸ در رتبه‌ی چهارم تولید علم در جهان قرار می‌گیرد.

اما این سؤال مطرح است که این رشد علمی چه نسبتی با توسعه‌ی کشور دارد؟ به هر حال توسعه‌ای در عرصه‌ی علم پیدا کردیم اما آیا در عرصه‌های اجتماعی، سیاسی، فرهنگی و اقتصادی هم رشد داشته‌ایم یا خیر؟ باید گفت که متأسفانه اینگونه نبوده است؛ یعنی وقتی شاخص‌های دیگر مثل شاخص‌های رشد اقتصادی، رشد درآمد سرانه، رشد تورم، ارزش پول ملی، میزان صادرات غیرنفتی، وضعیت آلودگی‌های محیط‌زیست، و یا شاخص‌های کسب و کار و... را بررسی کنیم مشاهده می‌شود نه تنها متناسب این رشد علمی، در این شاخص‌های اجتماعی اقتصادی و حتی فرهنگی رشد نداشته‌ایم؛ بلکه در بسیاری از شاخص‌ها فاصله و شکاف زیادی وجود دارد.

به بیان دیگر توسعه و تولید علم باید در خدمت بهبود زندگی بشر قرار بگیرد، باید در خدمت توسعه‌ی پایدار باشد؛ یعنی به یک معنا باید توازنی بین رشد علم، تولید علم و توسعه‌ی کشور باشد. این مشکل باعث شد تا در اسناد بالادستی کشور به این مسأله توجه و تأکید شود. به طور نمونه در اسناد «مجمع تشخیص مصحلت نظام» بر حرکت به سمت «افزایش کاربرد و اثر بخشی پژوهش‌ها در کشور» یا حرکت به سمت «کاربردی کردن پژوهش‌ها در بهبود ارتقای کیفی جامعه» تأکید شده است. همچنین در این اسناد بر ارتباط مؤثر بین دانشگاه و مراکز پژوهشی و بخش‌های مرتبط با جامعه و یا بر ضرورت سامان‌دهی نظام اعتبارسنجی و رتبه‌بندی دانشگاه‌ها تأکید شده است. همه‌ی این موارد نشان می‌دهد که واقعاً دغدغه‌ی نظام همین مسأله است که نسبتی مناسب و رابطه‌ای منطقی بین توسعه‌ی علمی و توسعه در ابعاد اجتماعی و اقتصادی و فرهنگی در کشور پدید آید.

اصولاً اثر علم را در دو حوزه مورد بررسی قرار می‌دهند، به بیان دیگر هر تحقیق علمی یک تأثیر در حوزه‌ی دانشگاه و در محیط علمی - آکادمیک دارد و آن این است که اثرگذاری این تحقیق در محیط دانشگاهی چه میزان است؟ یعنی اینکه به یک پژوهش یا مقاله چقدر ارجاع داده می‌شود؟ و چقدر هر پژوهش حوزه‌ی علم و مرزهای دانش

را گسترش می‌دهد؟ و این شاخصی است که بر اساس آن یک پژوهش در عرصه محیط علمی بااهمیت تلقی می‌شود. اما اینکه پژوهش‌های علمی چه تأثیری فراتر از محیط دانشگاه دارند، بحث دیگری است. در واقع سطح دوم تأثیرگذاری علم فراتر از محیط دانشگاه است و اینکه انجام هر پژوهش چه اثری بر روی بهبود کیفیت زندگی دارد، چه تأثیری در حل مشکلات جامعه دارد و چگونه روند توسعه را می‌تواند تقویت کند یا بهبود ببخشد. در واقع بحثی که دغدغه اصلی بسیاری از جوامع علمی است: تأثیر خارجی و تأثیر بیرونی تولید علم است. این مسأله باعث شده است تا امروزه خیلی از کشورها به این سو حرکت کنند تا تأثیر بیرونی پژوهش‌ها را اولاً مورد ارزیابی قرار دهند و ثانیاً راهکارهایی برای ارتقاء آن بیابند. مثلاً در انگلستان در یک طرح مفصل در سال ۲۰۱۴ با عنوان «چارچوبی برای اعتلای پژوهش»^۱ با این مسأله که «چگونه پژوهش‌ها را اعتلاء ببخشیم؟» انجام شد. برای این موضوع، پژوهش‌های انجام شده در حدود ۱۵۴ دانشگاه و ۵۲ هزار محقق مورد مطالعه قرار گرفت. در واقع هدف این طرح بررسی تأثیرات بیرونی و اجتماعی پژوهش‌های علمی بود. نمونه دیگر ایجاد شبکه‌ی اثربخشی پژوهش‌ها^۲ در کانادا، آمریکا یا استرالیا است که همین بحث‌ها را دنبال می‌کند. به بیان دیگر امروزه بسیاری از کشورها از اینکه فقط به شکلی صوری، فانتزی و کمی‌گرایانه با رشد علم برخورد کنند خارج شده و توجه خود را به محتوا و میزان تأثیرگذاری واقعی علم در بهبود و کیفیت زندگی در جوامع متمرکز کردند. دنیا به این سو پیش می‌رود که اثر علم و پژوهش را فقط در حوزه‌ی داخلی دانشگاه و مجامع آکادمیک نبیند و تنها به این دلخوش نباشند که تا چه میزان به مقالات و پژوهش‌های آنها رفرنس داده می‌شود و تعداد مقالات آنها چه میزان است بلکه توجه اصلی به اثر اجتماعی علم جلب شده است و تأثیر آن روی بهبود محیط زندگی و محیط جامعه مورد توجه قرار گرفته است.

بر این اساس طرح جامع اعتلای علوم انسانی معطوف به پیشرفت کشور با این جهت‌گیری تلاش کرده تا قدمی در این مسیر بردارد و در تداوم حرکت‌هایی که در کشور و در وزارت علوم، تحقیقات و فناوری شروع شده به اعتلای واقعی علوم انسانی در تأثیرگذاری بر کیفیت و بهبود زندگی امروز جامعه ایران و پیشرفت روزافزون کشور بیندیشد. بخشی از این اقدامات و تلاش‌ها که آغازی بر شکل‌گیری یک جنبش علمی در پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی است در دومین شماره از نشریه تخصصی طرح جامع اعتلاء منعکس شده است.

امید است اصحاب علوم انسانی، استادان، پژوهشگران و دانشجویان رشته‌های گوناگون و همچنین اقشار تحصیلکرده جامعه ایران و تمامی دغدغه‌مندان حاضر و فعال، که دل در گرو اعتلای علوم انسانی در این آب و خاک دارند، بعد از مطالعه این مجموعه، نظرات و آرای ارزشمند خود را با ما در میان بگذارند.

---

^۱ - External impact

^۲ Research Excellence Framework

^۳ Researching impact